

Elämäkerta tuo esiin vanhan työväenliikkeen sukupuolisidonnaisen toimintakulttuurin

Arvio teoksesta Uusitalo, Taina (2014), *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900-1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki. 435 s. ISBN 978-952-5976-14-4 (nid.)

Pirita Frigren

Taina Uusitalon historian alan väitöskirja tarjoaa tuoretta luettavaa miesvaltaisen ja usein liikkeen ylätasolta tarkastellun suomalaisen työväenliikkeen varhaisvaiheista 1800–1900-lukujen taitteesta aina 1920-luvun sisällissodan jälkeiseen vasemmiston hajaannukseen. Uusitalo nostaa aiemmin näkymättömän naistoimijan esiin kollektiivisen työväenliikkeen järjestö- ja tapahtumahistoriallisesta virrasta. Tämä naistoimija on Fiina Pietikäinen (o.s. Lindqvist, 1870–1956).

Fiina Pietikäinen oli uusmaalainen, ruotsinkielinen piikatyttö, josta tuli helsinkiläinen työläisnainen, työläisruokalaa pyörittänyt pienyrittäjä. Mutta hänestä tuli myös ammattiyhdistystoiminnan pioneeri, vuonna 1900 perustetun Työläisnaisliiton (vuodesta 1906 Sosialidemokraattinen Naisliitto) kantava voima, agitaattori, vaalityöntekijä, raittiusihminen, vallankumousaktiivi, vuonna 1917 poliisitoimen korvanneen kansanmiliisin naisvalvojen ohjaaja, kansanvaltuuskunnan komissaari vastaten Juho Kustaa Tuomisen alaisuudessa punaisen Helsingin köyhäinhoidosta keväällä 1918, yhden kauden kansanedustaja ja Helsingin kaupunginvaltuutettu sekä pääkaupungin työväenyhdistyksen aktiivi. Elannon johtokunnan ja Suomen ravinto- ja nautintoainetyöväen liiton toimikunnan jäsenyydet kuuluivat hänen yhteiskunnallisen uransa loppupuoleen. Tämän kaiken lisäksi Pietikäisestä tuli myös suurperheen äiti –

rooli jonka yhdistämistä omistautuneen yhteiskunnallisen työn kanssa lukija hämmästelee kirjoittajan kanssa läpi teoksen.

Pietikäinen meni naimisiin nuorena, koska koki naimattoman työläisnaisen osan yhteiskunnan heittopussiksi. Ensimmäinen, 1891 solmittu avioliitto räätäli Karl Andersonin kanssa päättyi kuitenkin miehen kuoltua keuhkotautiin vain 25-vuotiaana. Avioliitosta jäi yksi tytär. Toinen avioliitto Pielavedeltä Helsinkiin muuttaneen kivenhakkaaja Tahvo Pietikäisen kanssa solmittiin 1898. Parille syntyi viisi lasta, joista nuorin vuonna 1910. Uusitalo nostaa aiheellisesti esiin itsekkin järjestötyössä aktiivisen Tahvo Pietikäisen varauksettoman tuen puolisonsa poliittiselle toiminnalle. Hän arvelee, että Pietikäisten suhde olisi ollut ajassaan poikkeuksellisen tasa-arvoinen työläisavioliitto.

Aikansa ja viiteryhmänsä nainen

Teos edustaa kollektiivista elämäkertatutkimusta, jossa kiinnostus kohdistuu yksilön elämäntarinan kautta niihin yhteiskunnallisiin tapahtumiin, ilmiöihin ja ihmisiin, jotka vaikuttivat yksilön toimintaan ja ajatuksiin ja ympäröivät häntä. Pietikäisen tapauksessa Uusitalo nimeää ennen muuta toiset työväenliikkeen naiset tällaiseksi keskeiseksi viitekehikseksi. Kyse on siis kollektiivisesta biografiasta, ei kollektiivibiografiasta, jossa tutkimuskohteena on ryhmä henkilöitä, joilla on jotakin yhteistä. Kollektiivinen biografia taas lähtee siitä, että yksilö on yhteisönsä ja häntä ympäröivän yhteiskunnan kollektiivinen eli yhteisöllinen tuote.

Uusitalo haluaa tutkimuksellaan erottaa ”perinteisestä poliittisesta elämäkertatutkimuksesta”. Hän korostaa tutkivansa toimijuutta eli ”yksilön toimintaa, sen syitä ja taustoja sekä toiminnalle annettuja merkityksiä ja toiminnan näkemistä aikakauden tarjoamissa rooleissa”. Kollektiivisessä elämäkertatutkimuksessa tutkimuksen arvo perustellaan sillä, että kuvaus yksilöstä on myös kuvaus tutkimusajankohdasta, sen ominaispiirteistä ja näkökulma johonkin laajempaan teemaan. Tätä Uusitalo haluaa käsittääkseni korostaa nimeämällä tutkimuksensa kolmen tason otsikoilla – joskin hän olisi voinut luottaa siihen, että tehty työ puhuu puolestaan. Sukupuolen merkitys työväenliikkeen historiassa on se laajempi teema, jota Uusitalo haluaa Fiina Pietikäisen kautta selvittää. Mielenkiintoiseksi tutkimustulokseksi nouseekin, että sukupuolittuneisuus läpäisi vanhan työväenliikkeen toimintaa kaikilla tasoilla työväenyhdistyksistä ja ammattijärjestöistä eduskuntatyöhön.

Pietikäisen elämäntarina on kuitenkin kertomisen arvoinen myös ilman lisäperusteluja yksilöä laajemmista näkökulmista. Uusitalo tuntuu löytävän Pietikäisen omasta elämäntarinnasta paljon selitysvoimaa sille, miksi tämä toimi ja ajatteli niin kuin teki. Omien kokemusten ja poliittisen aktiivisuuden yhteenkietoutuminen on nähdäkseni tutkimuksen parasta antia. Alistettu asema pappilan lapsipalvelijana, kesän 1918 kestäneen vankileirijän tuomat pelot lasten orvoiksi joutumisesta ja yksinhuoltajuuden tukaluus puoliso Tahvo Pietikäisen istuessa vankeusrangaistustaan sisällissodan jälkeen ovat esimerkkejä kokemuksista, jotka vaikuttivat vahvasti Pietikäisen ajatteluun. Henkilöhistoriallista näkökulmaa ei tulisi liiaksi vähätellä ja asettaa pelkästään välinearvoksi laajempien ilmiöiden tarkastelemiseksi. Yksilö ei

toimi ainoastaan keinona tavoittaa itseään abstraktimpaa. Henkilöhistoriallinen syväluotaus antaa kasvot ihmiselle, joka vaatii yleistä, yhtäläistä äänioikeutta, tarttuu vanhoihin sääty-yhteiskunnan alamaisten keinoihin ja esittää anomuksia kouluruokailun ja vaateavun järjestämiseksi ja joka luotettuna henkilönä raahataan väkipakolla kotoa vihaisten ja nälkäisten helsinkiläisten eteen organisoimaan hätäapua. Tapahtumahistoria palautuu yksilöihin.

Työväenliikkeen toiminnan sukupuolittuneisuus

Sukupuolittuneisuus merkitsi varhaisessa työväenliikkeessä yhteiskunnan asiasisältöjen jakamista naisten ja miesten vastuualueisiin. Siten kaikki perhettä, lapsia ja naisten asemaa käsittelevät asiat olivat naisten työarkaa. Kun esimerkiksi SDP:n Oulun puoluekokouksessa 1906 menivät läpi esitykset raskaana olevien tai juuri synnyttäneiden naisten työnteon kieltämisestä sekä aviottomien lasten valtion kustantamasta hoidosta ja kasvatuksesta, aloitteet olivat luonnollisesti naisten käsialaa eivätkä miesedustajat ottaneet niihin millään lailla kantaa. Kyse oli ”*näistä naisten asioista*”.

Uusitalo löytää SDP:n ja työväenliikkeen toiminnan sukupuolittuneisuudesta yhtymäkohtia Yvonne Hirdmanin sukupuolijärjestelmäteoriaan, jossa naisten ja miesten erilaisia toimintakenttien sekoittaminen merkitsee anomaliaa, ja jossa sukupuolten väliseen vallanjakoon liittyvät asiat saattavat olla aikalaisille näkymättömiä ja tiedostamattomia. Erona Hirdmanin teoriaan hän kuitenkin huomauttaa, että työväenliikkeen naisaktiivit eivät itse kokeneet sukupuolittuneen tehtävänjaon ylläpitävän naisten ja miesten yleistä epätasa-arvoa, vaan päinvastoin. Pietikäinen esimerkiksi piti ainoana toimivana vaihtoehtona työläisnaisten yhteiskunnalliseksi aktivoimiseksi sitä, että myös aktivoijana toimi nainen, joka tunsu kuulijansa osan ja aseman. Samoin hän puolusti naisten oikeutta kotiäitiyteen ja kannatti miehelle elatusvastuun perusteella maksettua korkeampaa perhepalkkaa.

Työläisnaisaktiivit ajoivat kotiäitiyttä, koska monille heistä työssäkäynti oli pakko eikä oikeus, ja se vei voimat lastenhoidolta. Pietikäinen toki kannatti lastentarhaverkoston luomista naisten työssäkäynnin edellytysten turvaamiseksi, sillä monet perheet olivat kokonaan tai lähes kokonaan riippuvaisia naisen perheelle tuomista tuloista. Hän ei kuitenkaan voinut allekirjoittaa ajatusta, että lastenhoito olisi kokonaan ulkoistettu valtion tai kunnan vastuulle. Työläisnaisen oikeus hoitaa omia lapsiaan liittyi myös vahvasti sisällissodan jälkeisessä valkoisessa Suomessa vallinneeseen epäluottamukseen punaisia äitejä ja näiden kasvattajankykyjä kohtaan. Perhepalkan puolustamiselle Uusitalo löytää Anu Suorannan tutkimuksiin nojaten perustelun aikalaismentaliteetista, jossa naisten työtä pidettiin lähtökohtaisesti vähempiarvoisena. Työmarkkinoilla, joilla naisten ainoa kilpailuvaltti oli miestä halvempi työvoima, olisi samapalkkaisuus johtanut tilanteeseen, jossa työnantaja olisi jättänyt perheenäidit, tyttäret, yksinhuoltajat ja lesket kokonaan palkkaamatta.

Työväenliikkeen perinteinen sukupuolisdonnainen toimijakulttuuri alkoi Uusitalon mukaan murtua 1920-luvulla. Siihen liittyi vasemmiston hajoaminen Neuvostoliitosta käsin toimineeksi Suomen Kommunistiseksi Puolueeksi (SKP), porvariyhteistyöhön myöntyväiseksi SDP:ksi ja tätä vastustamaan järjestäytyneeksi Suomen Sosialistiseksi

Työväenpuolueeksi (SSTP, myöh. STP) sekä puoluepolitiikan ulkopuolelle asettuneiksi työväenliikkeen vasemmistoaktiiveiksi. SKP:n ja SSTP:n kannattaman ideologian tasolla sukupuolten sosiaalinen ja kulttuurinen ero argumentoitiin yhä vahvemmin kapitalismin tekosiksi ja siksi sitä ylläpitävät instituutiot tuli poistaa. Nämä vaikutteet johtivat esimerkiksi siihen, että Pietikäiselle tärkeän Naisliiton 20-vuotinen tie tuli 1920-luvun alussa päätökseen tarpeettomaksi nähtynä naisten erillisjärjestönä. Ideologia, käytäntö ja traditiot ovat kuitenkin kolme eri asiaa. Tottumus naisten omiin edustusorganisaatioihin eli niin vahvana, että käytännössä Naisliiton tehtäviä jouduttiin hajauttamaan korvaaville naisjohtoisille elimille. SKP esimerkiksi turvautui maanalaisiin ompeluseuroihin naisagitaatiota edistääkseen. Käytännöllinen Pietikäinen kannatti naisten erillisjärjestöjä arkisista syistä – kun miesten ja naisten riennot olivat eri aikaan, molemmat aviopuolisot saattoivat vuorollaan osallistua toisen jäädessä hoitamaan lapsia!

Uusitalo osoittaa, että vaikka työväenliikkeen naisten verkosto koostui vuodesta toiseen pitkälti samoista hahmoista ja vaikka se useimmiten oli ulospäin kannanotoissaan yksimielinen, henkilökohtaisten taustojen ja näkemysten suhteen sitä leimasi heterogeenisuus. Pitkähkö aikarajaus tuo esille niin Pietikäisen kuin aatesisarten ajattelussa ja toimintatavoissa tapahtuneita muutoksia. Vertailua eri naistoimijoiden ajattelussa tuodaan ansiokkaasti ilmi erityisesti suhtautumisessa vallankumoukselliseen liikehdintään, sen aseellisuuteen sekä sijoittumisessa poliittiselle kartalle sisällissodan jälkeisessä tilanteessa. Tosin lavea tutkimus ei anna mahdollisuutta paneutua syvällisemmin esimerkiksi siihen, missä määrin Pietikäisen ajattelu muuttui suhteessa Miina Sillanpään, joka pysyi perhepalkan ja naisten kotiäitiyden puolustamisessaan vankkana vielä 1930-luvulla. Pietikäinen puolestaan siirtyi tasa-arvoisen palkkauksen kannalle. Tärkeinä rinnakkaisteoksina tulkinnoille kulkevatkin pitkin matkaa erityisesti Irma Sulkusen tutkimus *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen* (1989) sekä Maria Lähteenmäen tutkimukset *Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä* (1990) sekä *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-1930-luvun Suomessa* (1995). Paikoin keskustelu aikaisemman tutkimuksen kanssa olisi voinut olla vieläkin monipolvisempaa.

Kansalaistoiminta ja arkipäivän kysymykset ennen isoja ideologisia kysymyksiä

Uusitalo nojaa päätöksessään valita tutkimuskohteeksensa vähemmän tunnettu työväenliikkeen aktiivi Pauli Kettuseen ja Kari Teräkseen. Heidän mukaansa suomalaista työväenliikettä ei tulisi tutkia liian organisaatiokeskeisesti vaan myös tilapäisten yhteenliittymien ja epävirallisten reagointi- ja toimintatapojen näkökulmista. Tällöin ruohonjuuri- ja keskitason toimijat nousevat itse organisaatiokoneistoa kiinnostavimmiksi, sillä juuri he olivat paljon vartijoina työläisidentiteetin ja yhteiskunnallisen järjestäytymisen syntyprosesseissa. Valtaosa suomalaisista työläistä oli 1900-luvun alussa työväenyhdistysten ja ammattiyhdistysliikkeiden ulkopuolella eikä siten jakanut yhteistä, luokkatietoista työläisidentiteettiä. Erityisesti monien työläisnaisten tulonhankinta muistutti yksinäistä pienyrittäjyyttä. Hyvä esimerkki tästä oli naisvaltainen saunottajien ammattikunta, joiden pääkaupunkiseudun ammattiosasto Pietikäinen oli

perustamassa 1898. Saunottajat toimivat yleisten saunojen omistajien alaisina eri puolilla kaupunkia. He kilpailivat samoista töistä, mikä ei ollut omiaan synnyttämään yhteistä paloa työoloihin liittyvien epäkohtien parantamiseksi. Työpäivät venyivät pitkiksi eivätkä saunanomistajat maksaneet saunottajille varsinaista palkkaa, vaan tulot perustuivat asiakkaiden maksamiin palvelurahoihin. Pietikäisen huoli kohdistui saunottajien ohella myös toiseen huonosti edunvalvottuun naisvaltaiseen palveluun, silittäjiin.

Toisin kuin monille muille naisliiton aktiiveille, Pietikäiselle uran tärkeimpänä osa-alueena säilyi loppuun asti ammattiyhdistystoiminta. Esimerkiksi kansanedustajana istumista tehokkaammaksi Pietikäinen näki vaikuttamisen työläisten arjessa joko järjestötoiminnan kautta tai siellä missä proletaarin ja kapitalistin välinen ristiriita konkretisoitui, työn äärellä. Uusitalo korostaa useassa kohtaa Pietikäisen erityisen hyvää tilannetajua, kykyä lähteä ajamaan edunvalvontaan liittyviä strategisia asioita tilanteissa, joissa työnantajien valta työntekijöihinsä oli heikoimmillaan, esimerkiksi vuoden 1905 suurlakkoviikolla ja 1917 maaliskuun vallankumouksesta sisällissotakeväeseen 1918. Uusitalo päättelee, että työväenliikkeeseen Pietikäistä sitoi juuri ongelmien ja epäkohtien näkeminen läheltä ja mahdollisuudet puuttua niihin kohtuullisen suorasti.

Työväenliikkeen naispioneerin kokemukset ja yhteiskunnallinen työ kuvataan tutkimuksessa avartavasti ja arkipäiväisesti: puheita laatiessaan aatteen sanansaattaja istutti yhteen itse oppimansa, omat näkemyksensä ja puolueuskollisuutensa. Agitaatiomatkoille pienten lastensa kanssa lähtevä nainen oli samaan aikaan sekä arvostettava hahmo että uhka. Porvarillisesta näkökulmasta hän oli väärässä paikassa ollut epäsiiveellinen pyykkimuija, joka joutui säännöllisesti puhujamatkoilla uhkausten ja sadattelujen kohteeksi. Omiensa eli työväestön keskuudessa Pietikäinen joutui puolestaan törmäämään usein siihen tosiasiaan, että ihmisiä kiinnostivat enemmän tanssit kuin työväenyhdistyksen perustaminen.

Uusitalo arvioi, että usein epäkiitolliseen matkapuhujan työhön Pietikäistä houkuttelivat aatteen palon ja onnistumisten lisäksi ansiot. SDP maksoi sekä miehettä naispuolisille matkapuhujille samaa palkkaa. Naiselle tämä merkitsi parhaimmillaan kolminkertaisesti parempia ansioita kuin mitä työläisnainen olisi tehtaassa, pesulassa tai pienyrittäjänä voinut saada. Kirjoittaja tosin huomioi, että Pietikäisellä ei todennäköisesti ollut aina mahdollista kieltäytyä erilaisista ehdokkuuksista tai luottamustehtävistä.

Tutkimus on laajuudeltaan massiivinen, kannesta kanteen 435 sivua. Pitkän aikajakson kronologia sekä Pietikäisen lukemattomat eri roolit ja toiminta eri tilanteissa ovat raskas paketti rakentaa toimivaksi rakenteeksi tutkimustehtävässä pitäytyen. Uusitalo onnistuu pitämään sen kasassa perustamalla rakenteen eri toimijarooleille. Ajoittain hän on pakotettu hienoiseen toistoon jo käsitellyistä rooleista ja asiayhteyksistä muistuttaessaan. Samalla tutkimus kulkee myös aikajärjestyksessä Pietikäisen ikävaiheista ja yhteiskunnallisesta tilanteesta seuraavaan. Rajatumpi tarkastelu olisi mahdollistanut syventymisen vielä enemmän esimerkiksi niiden lukuisten esitysten, ponsien ja aloitteiden (esimerkiksi nuorten naisten työsuojelu, palkallinen synnytysvapaa, palvelijoiden aseman

yhdenmukaistaminen muiden työläisten asemaa vastaavaksi) sisältöön ja historiallisiin taustoihin, joiden takana naistoimijat olivat. Kohdat, joissa Uusitalo näin tekee, soljuvat mielenkiintoisena luettavana. Kollektiivinen elämäkerta olisi näitä kohtia kasvattamalla voinut tulla vieläkin kollektiivisemmaksi ja kontekstoidummaksi.

Päätös valita tutkimuskohteeksi vähemmän tunnettu, työväenliikkeen syvien rivien pitkäaikainen aktiivi, on onnistunut. Yhteiskunnallisten vastuualueiden sukupuolittuneisuus vanhan työväenliikkeen aikana avaa mielenkiintoisen näkökulman hyvinvointivaltion ”esihistoriaan”. Kuten Miina Sillanpäälle, myös Pietikäiselle työväenliikkeen yhteisöllisyys ja velvollisuus toimia sen hyväksi olivat itsestään selviä elämän ohjenuoria. Pietikäisen kohdalla työväenliikkeen tarjoamaa ”perheyhteisöä” täytyi uudelleen ja uudelleen sovittaa yhteen oman perheen kanssa. Raskas arki haiskahtaa aatteellisen toiminnan läpi. Samalla yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ympäristö muuttuivat ja vaikuttivat siihen, missä ja miten Pietikäinen milloinkin toimi pienipalkkaisten työläisnaisten ja työläisperheiden arkipäivän ahdingon ja puutteen poistamiseksi.

Kirjoittaja työskentelee tohtorikoulutettavana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.